

необхідність утворення спеціальної тимчасової слідчої комісії парламенту для його розслідування, а саме це діяння та його обставини, складають предмет такого розслідування.

Згідно ч. 10 ст. 173 Закону Верховна Рада більшістю від її конституційного складу приймає постанову про утворення спеціальної тимчасової слідчої комісії. Вказаний нормативний акт чітко не встановлює коло питань які повинні бути висвітлені у зазначеній постанові, тоді як більшість законопроектів спрямованих на врегулювання діяльності тимчасових комісій Верховної Ради, вказують що зміст постанови про утворення спеціальної тимчасової слідчої комісії повинен відповідати вимогам передбаченим, щодо постанови про утворення слідчої комісії, із врахуванням особливостей вказаної комісії. Тому дану прогалину треба усунути за аналогією, передбаченою відповідними проектами.

Відповідно до ч. 3 ст. 111 Конституції України для проведення розслідування Верховна Рада України створює спеціальну тимчасову слідчу комісію, але аналіз частини 2 статті 171 Закону, дозволяє констатувати, що реалізувати положення Конституції України в частині проведення процедури імпичменту Президента України взагалі неможливо, адже розгляд у Верховній Раді питання про усунення Президента України з поста в порядку імпичменту здійснюється відповідно до статей 85, 111 Конституції України, закону про тимчасові слідчі комісії, спеціальну тимчасову слідчу комісію і тимчасові спеціальні комісії Верховної Ради України.

Виходячи з вищевказаного у фахівців права не повинно виникати сумнівів з приводу того, що диспозиція даної статті є абсолютно визначеною, з огляду на те, що вона чітко визначає права і обов'язки учасників відносин, точно називає варіант поведінки, вичерпно встановлює перелік нормативно-правових актів, необхідних для процедури проведення імпичменту. Тому цілком логічно виходить, що якщо парламентарій не маючи юридично діючих положень закону про тимчасові слідчі комісії, спеціальну тимчасову слідчу комісію і тимчасові спеціальні комісії Верховної Ради України, по суті позбавлений можливості провести процедуру імпичменту Президенту України, і тим самим позбавляє себе найважливішого важеля впливу на главу держави. Звичайно виникає потреба у прийнятті необхідного нормативно-правового акту.

Однак, розглядаючи питання теоретично можливого правового статусу парламентських слідчих комісій, спеціального слідчого та спеціального прокурора, перш за все, раціонально було б звернутись до статті 174 Закону, яка встановлює коло повноважень, які може реалізувати відповідний суб'єкт процедури імпичменту. Однак змістовний аналіз відповідного закону дозволяє стверджувати, що цим актом детально не передбачено повноцінний перелік прав та обов'язків інших суб'єктів, які входять до складу спеціальної тимчасової слідчої комісії, зокрема спеціального прокурора та спеціальних слідчих.

Так, свого часу як науковці, так і парламентарі неодноразово звертали увагу на необхідність визначення правового статусу даних суб'єктів.

Інша проблема – визначення правового статусу спеціальної тимчасової слідчої комісії. З цього приводу можливо проаналізувати декілька можливих варіантів виходу з неї, а саме: (1) визначення правового статусу цього парламентського органу шляхом доповнення відповідними нормами Закону України «Про Регламент Верховної Ради України»; (2) визнання спеціальної тимчасової слідчої комісії органом досудового розслідування; (3) прийняття окремого спеціального нормативно-правового акта, який би визначав правовий статус спеціальної тимчасової слідчої комісії, її повноваження та організаційні основи діяльності; (4) прийняття окремого нормативно-правового акту, який би в цілому регулював відносини з приводу застосування процедури імпичменту.

Ермолаєв В. М.¹

З історії міського самоврядування за Магдебурзьким правом в Україні

Починаючи з кінця XIII ст. королі Польської корони і великі князі литовські стали надавати українським містам жалувані грамоти на право самоврядування за поширеним в Європі Магдебурзьким правом. Першими отримали привілеї західноукраїнські міста і містечка - Новий Сонч (1294 р.), Сянок (1339 р.), Львів (1356 р.). Коломия (1370 р.), Судова Вишня (1375 р.), Перемишль і Тереховля (1389 р.), Самбір (1390 р.), Дрогобич (1422 р.), Стрий (1431 р.), Галич (1437 р.). Сучасні польські і вітчизняні дослідники налічують до 400 міст, містечок і сіл Галичини, яким протягом XIV - XVI ст. було надано право на самоврядування. На протязі XV - першої половини XVI ст. Магдебурзьке право поширилось далі на схід - на міста Кременець, (1431 р.), Луцьк (1432 р.), Житомир (1444 р.), Київ (1494 р.), Дубно (1498 р.), згодом - на Володимир, Рівне, Чигирин, Берестечко, Брацлав, Канів та інші міста України.

Підтверджуючи привілеї, королівські грамоти містам «на уживання Магдебурзького права – судитися, обходитися і справоватися», «суполне во всех пунктах і артикулах» допомогли їм виходити з-під юрисдикції королівських і великокнязівських державців, розвивати самоврядування. Так, після жалуваної грамоти 1432 р. м. Луцьку наступними грамотами великого князя литовського надавалось право визначати порядок виборів міських чиновників і порядок судочинства, будівництва ратуші, воскобійні, бані, проведення трьох річних ярмарків звільнення міщан від торгового мита тощо. Київ за короткий час одержав три великокнязівські жалувані грамоти, які доповнювали права і привілеї його міщан.

Правовий статус міст у відповідності з Магдебурзьким правом поділявся на дві категорії. До першої (Львів, Кам'янець і Київ) належали міста з повним німецьким правом – «магістратські». До другої всі інші з неповним Магдебурзьким правом - «ратушні» міста. Мешканці найбільш привілейованих міст обирали магістрат - адміністративний і судовий орган самоврядування. В

¹ Доктор юрид. наук, професор Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого».

українських містах він складався з двох колегій - міської ради і лави. До першої щорічно обирали «радців», кількість яких залежала від величини міста і кількості міщан - від 6 до 24 осіб. Радні обирали зі свого складу бурмістра (іноді двох), який керував роботою ради, а також обирали або призначали лавників і судового в'їта. Міська рада, крім вирішення безлічі справ з розбудови чи ремонту міських будівель, укріплень, розглядала цивільні справи. Лава, очолювана в'їтом, виконувала судові функції з кримінальних справ. З утворенням Речі Посполитої 1569 р. за польським зразком в управлінні містом стала приймати участь і третя колегія магистратів з представників міщанства (переважно - з цехових старшин), які допускалися до участі в прийнятті найважливіших рішень міською радою, контролювали її фінансову діяльність. У Львові була утворена «комісія 40 мужів», куди входили 20 осіб від купецтва і 20 від ремісників.

За Магдебурзьким правом міським радам надавалися широкі повноваження. Головним напрямком її діяльності було, зрозуміло, соціально-економічне життя феодального міста. Вона займалась розподілом загальнодержавних податків, а їх було немало - сребщини, поголовщини, дорожніх, мостових, замкових тощо, контролювала їх виконання. Рада слідувала за додержанням правил оренди, роботою пекарен, броварень, воскобійниць та інших промислів. У її віданні знаходилися ділянки міської території, ремісничі цехи, вона санкціонувала акти купівлі-продажу нерухомості в межах міста, видавала довірчі міщанам при укладанні торгових угод. Повноваження ради також полягали у забезпеченні самозахисту міста, правопорядку в ньому.

В тих містах, які не мали права обирати в'їта (Луцьк, Володимир, Кременець, Ковель) і підлягали юрисдикції призначених каштелян або старост, міщани, захищаючи свої інтереси, домагались розширення повноважень міської ради. Так, повопризначений в'їт Луцька 1570 р. спробував обмежити її повноваження, проте безуспішно. У Володимирі рада разом з міщанами теж виступала проти утисків з боку в'їта. Не мав права вирішувати судові справи без відома ради і кременецький в'їт.

Особливістю застосування і трансформацію норм Магдебурзького права у містах України був вплив вічових традицій Давньоруської держави. Так, на загальних зібраннях громади у Володимирі неодноразово розглядалось питання про відповідність судової практики в'їта, лавників і членів міської ради нормам Магдебурзького права. У свою чергу для вирішення найважливіших питань життя міста в'їт і радці скликали міщан на вічові збори. Міщани Кременця обрали своїх уповноважених - бірчих для контролю за надходженням податків. В невеличких же великокнязівських містах, які не мали вічових традицій (Дубно, Рівне, Острожець, Торчин, Берестечко, Дорогобуж та ін.) міське самоврядування було більш помітно обмежене місцевими феодалами і великокнязівською адміністрацією.

Розквіту місцевого самоврядування заважали й юридики - земельні володіння світських і духовних феодалів на території королівських міст, які не підлягали міській адміністрації і судам. Іноді вони досягали значних міських

територій з ремісничим і торговим населенням. Так, 1699 р. в Кременці на користь магистрату йшла третина подимного податку з 1224-х жилих будинків, а десятую власникам юридик - дві третини. У Львові в першій половині XVII ст. на шляхетських і духовних юридиках знаходилося близько 600 будинків з населенням понад 4,5 тис. людей. Юридики існували також у Луцьку, Вінниці, Самборі, Рогатині та ін.

У виборах до магистратів брали участь всі міщани. Порядок проведення виборів у нормах Магдебурзького права не визначався. Детально регулювалося і обумовлювалось лише те кого можна обирати до складу міської ради, терміни її повноважень, віковий ценз (від 25 до 90 років). Обов'язковою умовою для кандидатів у члени ради було володіння нерухомим майном у місті. Щодо їх особистості, та головною умовою ставилась вимога: обирати «людей статочних, хотливых, в речах беглих і учоних», вони «повинні бути середнього статку, законородженими, завжди жиги дома, мати добре ім'я, бути богобоязкими, справедливими і правдивими, ... бути твердими у словах і справах, чуратись жадібності». На протязі віків ці вимоги залишалися побажаннями, як незмінними залишалися реалії - до влади в містах, як правило, обиралися заможні міщани.

То ж і термінів повноважень магистратів, обумовлених нормами Магдебурзького права, в українських містах суворо не дотримувались. У 1566 р. міщани Володимира скаржились на бурмістрів і радців, які «од п'яти й до десяти років в раді местской сидять». До того ж нерідко староста (а в приватновласницьких містах - пан міста) призначав радців і бурмістрів або затверджував обраних на ці посади на власний розсуд. Не завжди на місцях дотримувались і вимог королівських і великокнязівських грамот про включення до складу міських рад на паритетних началах православних і католиків, що на Волині і Галичині вело до їх колонізації.

Активну роль у захисті своїх соціальних і релігійних інтересів, у боротьбі за дотримання норм Магдебурзького права в українських містах і містечках відігравала їх громадськість, громадські організації православного міщанства - так звані братства. Виникнувши наприкінці XV ст., вони у XVI ст. розширили свою політичну і культурну діяльність - захищали інтереси скривджених міщан, надсилали скарги до судів на міські магистрати, відряджали посольства до королів, шукали допомоги у місцевих сеймиків, православних князів. Особливо настійливо і послідовно відстоював і захищав інтереси українського міщанства перший литовський гетьман К.Острозький, хто з 1511 р. став членом Панів-ради у Великому князівстві Литовському і сприяв відродженню православної церкви і ренесансу української культури. Найактивніші братства діяли на Київщині, Галичині, Волині, Холмщині, Поділлі, намагалися навіть утворити самостійні органи міського самоврядування і протиставити їх органам державної влади. Вони стали школою політичного, релігійного і культурного виховання населення.

Значення Магдебурзького права для розвитку міського самоврядування в Україні у істориків права в минулому - В.Антоновича, М.Володимирського-Буданова, Л.Окіншевича, Р.Лащенка та ін. набуло здебільшого негативної

оцінки. Так, В.Антонович вважав: Магдебурзьке право залишилось мертвою буквою для народу, адже запозичувалась лише організація міської влади. Для магистратів залишилось чужим і законодавство - всі відповіді з усіх питань вони знаходили у місцевому звичаєвому праві. М.Грушевський вбачав негативний вплив Магдебурзького права на політичне життя в українських землях, розвиток місцевого самоврядування - «воно розривало той органічний зв'язок, що зв'язував в давній Русі город з землею; город перестав бути її центром, осередком її життя і перетворився в анклав. Розширення патримоніальної юрисдикції над селянами поволі все основніше вилучало з органічного зв'язку землі всю масу селянства, що поволі тратили всякі публічні права».

Такі категоричні оцінки істориків акцентували увагу на наслідках Магдебурзького права для звичаєвого права, для переважної більшості населення України - селянства, що видається не зовсім коректним. Очевидно, давались взнаки політичні умови, в яких перебувала Україна у другій половині XIX - на початку XX ст., не сприйняття матримоніального союзу російського царя з німецьким кайзером, пам'яталось шевченкове «Степи... запродані німоті». І все ж, не дивлячись на обмеженість, неповноту застосування Магдебурзького права в Україні воно збагатило вітчизняний досвід міського самоврядування, злучало його з європейським. Як вважають сучасні історики права, через застосування цього «німецького» права продовжувався процес європеїзації України.

Килян М. Ш.¹, Каратаєва Г. Г.²

Вплив національно-визвольної війни українського народу 1648 - 1654 рр. на перспективи розвитку східнослов'янської цивілізації

У середині XVII ст. Європа увійшла у нову епоху суспільного й політичного розвитку, що характеризувався якісно новим станом людського суспільства, котре за своїм соціально-правовим характером ставало громадянським. В авангарді руху за побудову безстанового суспільства йшли розвинуті країни західної цивілізації - Англія, США і Франція. Україна не була винятком з загальноєвропейських процесів. В ній активно розгорталася визвольна боротьба, спрямована на розв'язання найголовніших завдань - визволення від Речі Посполитої та створення власної православної (незалежної) Української держави із запровадженням нових соціально-економічних відносин на основі дрібної (фактично фермерського типу) козацької власності на землю. Національно-визвольна війна українського народу кардинально змінила не тільки хід національної історії, а й суттєво вплинула на геополітичний розвиток всієї Європи.

Становлення Української держави відбувалося в надзвичайно складних внутрішньо - і зовнішньополітичних умовах. Б. Хмельницький у своєму протистоянні з польською шляхтою розраховував на допомогу Росії. Б.

¹ Кандидат юридичних наук, доцент, Національний університет «Юридичної академії України імені Ярослава Мудрого»

² Асистент, Національний університет «Юридичної академії України імені Ярослава Мудрого».

Хмельницький активно використовував впливові можливості українських старшин С. Мужилівського, П. Тетері, С. Богдановича, Л. Капусти, Г. Яцкевича, К. Бурляя, російських бояр Б. Морозова, І. Милославського, Г. Пушкіна, А. Матвеева, І.Фоміна, Б.Репніна-Оболєнського, В. Бутурліна, Р. Стрешньова, патріархів Паїсія, Нікона та ін.. Підрахунки показують, що для цього Б. Хмельницький зробив близько 30 спроб. Вже наприкінці 1648 р. він відправив до Москви посольство на чолі з полковником Мужилівським, котрому доручалось особисто викласти царю прохання про надання Україні військової допомоги, а також про об'єднання її з Росією. У 1649 р. Хмельницький через російського посла Михайлова ще раз виклав царю це прохання. Російський уряд не міг задовольнити звернення Хмельницького, оскільки у 1648 р. по всій Росії прокотилася хвиля повстань російської черні. Події в Україні цар ототожнював з бунтами російських холопів, відразу не зрозумів специфіки української революції, а тому й не поспішав з введенням до України російських військ.

Війна між Росією та Річчю Посполитою у 1632-1634 рр. закінчилася поразкою Росії. Поляновський мир підтвердив умови Деулінського перемир'я 1618 р., за яким Росія втрачала на користь Польщі Чернігово-Сіверщину та Смоленщину, а також повинна була виконувати автоматичні союзницькі обов'язки. Польща, Туреччина та Крим застерігали Росію від втручання в українсько-польські справи. Росія розуміла, що відкрита допомога Україні коштуватиме їй війни з Туреччиною, Польщею, Швецією та Кримом, що після 1954 р. і підтвердилося. Тому Царський уряд, починаючи з 1648 р., обрав позицію вичікувального нейтралітету в війні Польщі і України. Це практично означало відмову від допомоги Польщі в її боротьбі проти України, що вельми полегшувало становище останньої. З боку Росії на Україну у воєнні роки постачався хліб, козацька армія забезпечувалася гарматами, кіннотою, донськими загонами, живою худобою. Україна також постійно одержувала від Росії дипломатичну допомогу.

У 1651 р. Земський собор у Москві ухвалив, що якщо польський король і надалі продовжуватиме ворожу що до Росії політику, то Запорозьке Військо і все населення України будуть прийняті у підданство Росії. 1 жовтня 1653 р. той же Земський собор одногосно прийняв рішення про перехід України під протекторат Росії. В рішенні Земського собору наголошувалось, що ініціатива про входження України у підданство Росії витікає з України, що Б. Хмельницький від імені української спільноти тривалий час просив Олексія Михайловича, щоб він «велів їм прийняти під свою государеву високу руку». Для втілення в життя рішення Земського Собору до України прибув боярин В. Бутурлін. Переговори ледь не зірвалися через відмову російського посольства присягнути від імені царя в тому, що Росія не віддасть українців польському королю й не порушить їхніх прав та вольностей. Як зазначають дослідники, «лише усвідомлення цілковитої безвиході, неспроможність власними силами відстояти незалежність, довести до переможного кінця війну з Польщею й домогтися возз'єднання українських земель у межах єдиної держави змусило гетьмана й старшину погодитися на односторонню присягу цареві як протектору».